

Marcel Proust

SZODOMA ÉS GOMORRA (VI)

Bognár Róbert fordítása

Látszólag írásba merültem. – Kinek ír? – kérdezte a belépő Albertine. – Egy csinos barátnőmnek, Gilberte Swann-nak. Nem ismeri? – Nem. – Lemondtam róla, hogy faggassam Albertine-t az estéje felől, éreztem, hogy szemrehányásokkal illetném, és amilyen későre jár, nem lenne időnk kellőképpen kibékülni, hogy rátérhessünk a csókolózásra, enyelgésre. Sőt rögtön ezzel akartam kezdeni. Egyébként már megnyugodtam egy kicsit, bár boldog nem voltam. A várakozás azzal jár, hogy az ember elveszti az irányt, a vezérfonalat, és ez így marad a várva várt lény érkezése után is, s elnyomva nyugalomunkat, amelynek kegyelméből úgy képzeljük a találkozást, mint csodálatos élvezetet, igazából minden élvezettől megfoszt bennünket. Albertine ott volt, de zilált idegeim tovább háborogtak, s még mindig várták őt. – Kaphatok egy csókot? – Akár többet is – mondta jószágosan. Még sosem láttam ilyen szépnak. – Még egyet? Hiszen tudja, hogy milyen nagy gyönyörűség ez nekem. – És nekem ezerszer nagyobb – válaszolta. – Ó, milyen szép ez a tárca! – Tegye el, magának adom emlékébe. – Igazán kedves... – Örökre kigyógyulnánk a rajongásból, ha megpróbálnánk olyan szemmel nézni a szerelmünkre, mintha az az ember volnánk, aki már kiszerezett belőle. A Gilberte-től kapott tárca meg az achátgolyó a lelkiállapotom miatt kapott fontosságot egykor, hiszen most csak egy közönséges tárca, egy közönséges golyó volt a szememben.

Megkérdeztem Albertine-t, nem szomjas-e. – Ha jól látom, az ott narancs és víz. Pompás – mondta. Így hát a csókjai mellett megízlelhettem azt az üdeséget, mely a csókoknál is élvezetesebbnek tűnt fölöttem a Guermentes-ék estélyén. És ahogy iszogattam a vízbe facsart narancsot, úgy éreztem, hogy a gyümölcs feltárja előttem éréseinek titkait, ama csodálatos folyamatot, mely oly igen különbözik a más törvényeknek engedelmessé emberit lét állapotától, felfedi – nem az elmének, hanem az érzékeknek – sok más titokkal egyetemben, hogy ha éltetni nem tudja is, azért harmatozó nedűjével örvendezteti a testet.

Alighogy Albertine elment, eszembe jutott, hogy megígértem Swann-nak, hogy írok Gilberte-nek, és úgy gondoltam, az lesz a legjobb, ha nem halogatom. Minden érzélem nélkül, és mintha csak egy unalmas iskolai dolgozat utolsó sora volna, írtam a borítékra: Gilberte Swann, pedig egykor füzeteket írtam tele e névvel, hogy azt a képzetet keltsem magamban, mintha leveleznék vele. Csak hát hajdanán én magam írtam le a nevet, most pedig, a megszokás által, a feladat az egyik titkárra hárult a sok közül. És ez a titkár, akit a megszokás állított szolgálatomba, már csak azért is nagy lelki nyugalommal írhatta le Gilberte nevét, mert nem régóta volt nálam, nem ismerte Gilberte-et, és csak annyit tudott, a szavak mögöttes valósága nélkül, amit tőlem hallott, vagyis hogy egy lány, akibe egykor szerelmes voltam.

Nem vádolhattam ridegséggel miatta. Az a lény, aki most voltam Gilberte iránt, csak „tanú” volt, az ő egykori mivoltának legjobb értője. A tárca és az achátgolyó olyanná váltak nekem Albertine-nal kapcsolatosan, amilyenek Gilberte-nek voltak, és amilyen-

nek bárkinek lettek volna, aki nem vetíti rájuk belső lángolása visszfényét. De most újabb nyugtalanság támadt bennem, és tette kétségessé a dolgok és a szavak valóságos hatalmát. És amikor Albertine hálálkodva azt mondta: – Úgy szeretem a türkizeket! – én így válaszoltam: – Ne hagyja meghalni őket! – a fényes kövekre bízva, hogy megtartsák barátságunkat, amely pedig éppúgy nem tudott érzelmet kicsiholni Albertinéből, amiként az az egykori se volt képes rá, hogy megőrizze a Gilberte-tel való kapcsolatomat.

Történt akkoriban valami, ami csak azért érdemel említést, mert megesik az efféle a történelem minden fontos korszakában. Akkortájt, amikor én a levelet írtam Gilberte-nek, Basin de Guermantes, aki épp hogy megtérve a jelmezbálból, még az álarcát se vetette le, Basin tehát rádöbbsent, hogy másnapról hivatalosan gyászt kell viselnie, és hirtelen úgy határozott, hogy egy héttel előbbre hozza az esedékes vízkúrárt. Amikor aztán három hét múlva hazatért (hogy előrevetítem a bekövetkezendőket, hiszen még csak most fejeztem be a Gilberte-nek szóló levelet), a herceg barátai, akik a kezdeti közönye után veszett Dreyfus-ellenesnek ismerték, eltátották a szájukat, amikor (mintha a kúra nemcsak a húgyhólyagjára hatott volna) Basin azt vágta a képükbe: – Én azt mondom, hogy perújrafelvétel lesz, és Dreyfust fel fogják menteni; nem lehet elítélni egy embert, aki ellen nincs mit felhozni. Ki látott már ilyen agyalágyultat, mint ez a Froberville? Egy tiszt, aki azzal ijesztgeti a franciákat, hogy, úgymond, vágóhídra (értsd: háborúba) kell menniük! Micsoda kor! – Nos, az történt, hogy a kúra idején Guermantes herceg megismerkedett három bájos hölgygel (egy olasz hercegnővel és a sógornőivel). Hallva, hogy milyen megjegyzéseket ejtenek el a könyvekről, amelyeket olvasnak, meg egy színdarabról, amelyet a Casinóban láttak, a herceg azonnal megállapította magában, hogy magasrendű intellektusokhoz van szerencséje, akikkel, ahogy ő mondta, nem mérkőzhetik. Annál boldogabb volt, hogy a hercegnő meghívta bridzsezni. De amint betette a lábát, árnyalatlan Dreyfus-ellenességében kijelentette: – Na végre nem esik szó annak a híres Dreyfusnek a perújrafelvételéről – s nagy volt az ámulata, amikor a hercegnő és a sógornői így feleltek: – Még sohasem volt ilyen közeli a revízió. Nem lehet kényszer munkán tartani valakit, aki nem követett el semmit. – Nocsak, nocsak! – hebegett a herceg, mint aki először hall egy fura csúfnevet, amellyel egy olyan embert tesznek nevetségessé a házban, akiről mindaddig azt hitte, hogy okos ember. De néhány nap múlva, amiképpen gyávaságból és utánpótlási hajlamából mondta valaki, hogy „Hé! Jojotte!” egy nagy festőnek, bár fogalma se volt, miért szólítják úgy a barátai, azonképpen a herceg is, bár zavarban az új szokástól, azt kezdte mondani: – Hát ha csakugyan semmit se lehet felhozni ellene... – A három grácia úgy ítélte, hogy nem elég gyors a haladás, és megöszkölte egy kicsit, mondván: – Okos ember sohasem is hihette, hogy lett volna valami ellene. – Valahányszor felröppent egy újabb „perdöntő” adalék Dreyfus ellen, és a herceg, abban a hitben, hogy ez majd megtéríti a három gráciát, elújságolta nekik a hírt, a hölgyek erőst kikacagták, és finom dialektikával könnyűszerrel bebizonyították, hogy az újabb vád fabatkát sem ér és egyszerűen nevetséges. A herceg veszett Dreyfus-hívóként tért vissza Párizsba. Ami azt illeti, nem állítjuk, hogy a három grácia ez esetben ne lett volna az igazság hírnöke. De figyelemre méltó, hogy tízévente megesik: úgy válunk el egy embertől, hogy őszintén meg van győződve valamiről, de elegendő, hogy egy okos házaspár vagy egyetlen búbajos hölgy megjelenjen a társaságban, és néhány hónap alatt ellenkező véleményre juttatja emberünket. És sok olyan ország is van, amely hasonlóképpen viselkedik, mint az őszinte ember: telve van gyűlölettel valamely nép iránt, de fél év alatt megfordulnak az érzelmei, és szövetségest cserél.

Egy ideig nem találkoztam Albertine-nal, de ha már Oriane de Guermantes nem szólaltatta meg a képzeletemet, eljártam más elbűvölő asszonyokhoz és az ő otthonukba, amely éppolyan elválaszthatatlan volt tőlük, mint a gyöngyház héjtól a benne rejtő puhatestű, vagy mint házától a csavarcsiga. Nem tudtam volna rangsorolni a hölgyeket, mivel a kérdés, bármilyen egyszerű, megválaszolhatatlan volt, mert feltehetetlen. Mielőtt a hölgyet, a tündérlakot kellett megközelíteni. Márpedig az egyik dáma a nyári hónapokban mindennap ebéd után fogadott, és odamenet le kellett engedni a fiáker ernyőjét, olyan hevesen sütött a nap; s ennek az emléke, észrevétlenül, módosította az általános hatást. Azt hittem, hogy csak a Cours-la-Reine sugárútra megyek, valójában pedig, mielőtt odaértem volna a rendezvényre, amelyet egy gyakorlati elme talán gyatrának talált volna, olyan gyönyörűséges káprázatom támadt, mint ha egy itáliai utazáson, s ez örökre hozzátapadt a palotáról való emlékeimhez. Ráadásul a nyári hőség és a korai időpont miatt a hölgy légmentesen bezárta a fogadás helyszíné, a téglalap alakú tágas földszinti termék összes zsaluját. Eleinte nem is igen ismertem meg a ház úrnőjét és a vendégeit, még Oriane de Guermantes-ot sem, de ő rekedtes hangján maga mellé hívott, és helyet mutatott egy beauvais-i karosszékben, amely *Európa elrablását* ábrázolta. Egy kicsit később már azt is kivettem a félhomályban, hogy hatalmas XVIII. századi faliszőnyegek vannak fölöttem, hajókat ábrázolnak, melyek árbocain mályvarózsa tekergőzik, és úgy éreztem, mintha nem is a Szajna, hanem Neptunus palotájában volnék, az Oceanus folyó partján, Guermantes hercegnő pedig vízi istennő volna. Sosem érnék a végére, ha elsorolnám a külön-külön szalonokat. Ez a példa is elegendő bizonyíték rá, hogy világfi-véleményembe poétikus impressziók is beszüremkedtek, de ezeket sosem vettem számításba a tételek között, így aztán ha egy-egy szalon erényeit számígtattam, mindig pontatlan lett a végeredmény.

Természetesen nem a fentiek voltak a tévedéseim egyedüli forrásai, de már nincs időm, mielőtt Balbecba utaznék (ahol, balsorsomra, eltöltök majd bizonyos időt, életemben másodszor és utoljára), hogy nekikezdek azoknak a társasági tablóknak, amelyeket jóval későbbre tartogatok. Elégedjünk meg annyival, hogy a Gilberte-nek írt levelem, és amire utalhatott, vagyis hogy visszatérek a Swann családhoz, adott alkalmat hamis értelmezésre (arra, hogy viszonylag léha életet élek, következőleg kedvemet lelem a társaságban), és ezt Odette még megtoldhatta volna egy nem kevésbé pontatlan észrevétellel. Mindmostanáig úgy képzeltem a társaság viselkedését valamely személy iránt, mintha a társaság nem változna: ha egy mindenki számára ismeretlen hölgy egyszer csak bekerül az előkelőségek közé, egy másik pedig, aki mindaddig főszerepet játszott, hirtelen kegyvesztetté válik, azt hajlamos az ember kizárólag személyes felemelkedésnek vagy süllyedésnek látni, olyasfélének, amilyen a tőzsdei spekulációk nyomán egyazon cég összeomlása vagy váratlan meggazdagodása. Holott nemcsak erről van szó. A nagyvilági megnyilvánulások (melyek sokkal alacsonyabb rendűek, mint a művészeti mozgalmak, a politikai válságok, a fejlődés, mely a gondolati színház, majd az impresszionista festészet, majd a bonyolult német zene, majd az egyszerű orosz zene felé hajlítja a közönség ízlését, vagy a társadalmi eszmék, az igazság eszméje, a vallási buzgalom, a hazafias lángolás felé) bizonyos mértékig mégiscsak emezek távoli, ködös, bizonytalan, zavaros, változékony tükörképei. A szalonokat sem lehet tehát statikus mozdulatlanyságban ábrázolni, mert eddig így is mód volt tanulmányozni a jellemeket, de ezután már a figurákat is némiképp a történelem sodra irányítja. Azok az előkelőségek, akik többé-kevésbé őszinte kíváncsiságtól hajtva tájékozódni kívánnak a szellemi irányzatok felől, s ezért eljárnak olyan helyekre, ahol erre alkalmuk kínálkozik,

általában jobban kedvelik a frissen feltűnt háziasszonyt, aki még a maga üdeségében testesíti meg a fennkölt szemlélet esélyeit, mint azokat a megfonnyadt, megfakult gondolkodású asszonyokat, akiknek, mivel hosszú időn át uralkodtak a társasági életben, köztudomásúak az erényeik és a gyengéik, s már nem szólaltatják meg az urak képzeletét. És minden kor imigyen személyesedik meg új s új asszonyokban, kik szorosán összefonódva avval, ami leginkább fölcsigázza a pillanatnyi kíváncsiságot, olyanak tetszenek új toalettjükben, mint valami új faj, mely csak most merült fel a legutóbbi vízőzönből, mint ellenállhatatlan szépségei minden új Konzulátusnak, minden új Direktóriumnak. De az új úrnő igen gyakran csak olyan, mint némely államférfi, aki végre miniszterségre jut, de annak előtte negyven évig hiába kopogtatott, nem nyíltak meg előtte az ajtók, olyan asszony tehát, akit nem ismert az előkelő társaság, pedig hosszú-hosszú idő óta fogadásokat adott, csak éppen, jobb híján, be kellett érnie a „bizalmas barátokkal”. Igaz, nem mindig ez a helyzet, és amikor az Orosz Balett csodálatos felvirágzása idején feltűnt Jurbeletyijev hercegnő, aki felfedezte Baksztot, Nizsinszkijt, Benois-t, Stravinsky géniusát, tehát mindezen új nagyságok fiatal keresztanya egy olyan hatalmas, remegő tollbokrétával a fején jelent meg, amelyet még sohasem láttak a párizsi nők, de amelyet azonnal mind utánozni akartak, azt lehetett hinni, hogy ezt a csodálatos teremtést az orosz táncosok hozták magukkal temérdek poggyászukban mint legdrágább kincsüket, de amikor a proscéniumpáholyban az „oroszos” minden előadásán ott láthatni Verdurinnét, mint egy valóságos tündért, azt felelhetjük azon előkelőségeknek, akik azt hinnék, hogy ő is épp most érkezett a Gyagilev társulatával: ez a hölgy, a „Patróna” bizony nem új jövevény, már sok mindent megért, s ez a legújabb átváltozása csak annyiban különbözik az előzőktől, hogy ennek köszönheti, hogy most végre elindulhat, s egyre biztosabb, egyre gyorsabb léptekkel haladhat a siker útján, amiért olyan sokáig és olyan hiábavalóan fohászkodott. Ami viszont Swann-nét illeti, az ő újdonsága nem volt ennyire társas jellegű. Szalonja egyetlen ember körül kristályosodott ki, egy haldokló körül, aki – éppen amikor tehetsége kimerülőben volt – jószerével egyetlen lépéssel jutott a homályból a dicsőség fénykörébe. Elragadtatott tisztelet övezte Bergotte munkásságát. Naphosszat Swann-nénál időzött, közszemlére téve, s Odette oda-odasúgta egy-egy befolyásos személyiségnek: – Beszélek vele, majd ír egy cikket magáról. – Bergotte egyébként már odáig jutott, hogy akár meg is tette, sőt egy kis egyfelvonásost is írt Swann-nénak. A halálhoz közeledve egy kicsit jobban volt, mint amikor eljárt hozzánk érdeklődni nagyanyám hogyléte felől. Merthogy a nagy fájdalmak szigorú életrendre kényszerítették. A betegség a legtekintélyesebb orvos: a jó szó, a nagy tudomány csak ígéretekre bírja az embert; a fájdalomnak engedelmességedünk.

Meg kell hagyni, a kis Verdurin klánt élénkebb figyelem kísérte, mint Swann-né enyhén nacionalista, inkább irodalmi és főként bergotte-ista szalonját. A kis csoport ugyanis a tetőfokára hágó hosszú politikai válság, a dreyfusizmus tevékeny központja volt. De az arisztokraták többsége olyan erősen ellenezte a perújrafelvételt, hogy egy Dreyfus-párti szalon éppúgy elképzelhetetlennek tetszett, mint régebben egy Kommün-párti. Caprarola hercegnő, aki egy nagy kiállítás alkalmából ismerkedett meg Verdurinnével (a kiállítás szervezőjével), hosszú látogatást tett nála abban a reményben, hogy átédesgeti a saját szalonjába a klán néhány érdekes tagját, és a látogatás során (gyatrán alakítva a Guermantes hercegnők szerepét) ellene mondott az előítéletességnek, ostobának minősítette a társaságabeli embereket, és Verdurinné úgy találta, hogy ez nagy bátorságra vall. De odáig már nem terjedt a bátorság, hogy a her-

cegnő, a nacionalista hölgyek pillantásainak keresztútjében, köszönteni merészelt volna Verdurinnét a balbeci futtatáson. Swann-nének viszont érdemül ismerték el a Dreyfus-ellenesek, hogy „helyesen gondolkozik”, és hogy ráadásul egy zsidó ember feleségéként ez kétszeresen derék dolog. Mindazáltal azok, akik sosem mentek el a fogadására, úgy képzelték, hogy csak néhány jelentéktelen izraelita és Bergotte-tanítvány jár el hozzá. Így sorolnak a társasági ranglétra legalsó fokára Swann-nénál sokkal érdemesebb nőket is, akár a származásuk miatt, akár amiatt, hogy nem szeretik a díszes vacsorákat, és sohasem látni őket az estélyeken, s ebből, helytelenül, arra következtetnek, hogy nem is voltak meghíva, akár amiatt, hogy sosem emlegetik előkelő barátaitak, hanem mindig csak irodalomról és művészetekről beszélnek, akár pedig amiatt, hogy az emberek titkon vendégeskednek náluk, és ők, irántuk való tapintatból, nem verik nagy dobra, hogy a vendégeik voltak, akár ezernyi más okból, minek következtében egyesek végképp úgy tekintenek némelyikükre: a nő, akit nem fogadnak jobb körökben. Ez vonatkozott Odette-ra is. Épinoy hercegné, gyűjtést rendezvén a Hazafias Liga javára, felkereste Swann-nét, s úgy ment be a házba, mint ha rőfösüzletbe, elkészülve rá, hogy még csak nem is gyűlölt, hanem ismeretlen arcokat fog látni, és földbe gyökerezett a lába, amikor nyílt az ajtó, és nem az elképzelt kép tárult a szemé elé, hanem, mintegy tündérmesei varázslatban, egy bűvös terem; a díványokon elheverő, karosszékekben üldögélő gyönyörűséges mellékalakokban, kik keresztnevéen szólították a ház asszonyát, olyan hölgyeket, királyi hercegnőket fedezhetett fel, akiket ő, Épinoy hercegné se tudott egykönnyen a szalonjába vonzani, s akiknek most, Odette pártfogó tekintetétől kísérve, Lau márki, Louis de Turenne gróf, Borghese herceg, Estrées királyi herceg szolgálta fel az aprósüteményt és a narancslevet, mint holmi étékfogók és pohárnokok. Épinoy hercegné, minthogy öntudatlanul az emberek bensőjébe helyezte a nagyvilágiság erényét, kénytelen volt előkelő hölgygé át- és felértékelni Swann-nét. Így van ez: a titok fátyla terül az olyan asszonyok valóságos életére, akik nem hivalkodnak vele az újságokban (s ez hozzájárul a szalonok sokszínűségéhez). Kezdetben csak néhány Bergotte-ra kíváncsi arisztokrata ment el Odette szűk körű vacsoráira. A háziasszonyban volt annyi – frissen szerzett – tapintat, hogy nem kürtölte világgá a dolgot, s az úriembereket – talán mert Odette őrizte az egykori, azóta széthullott kis társaság hagyományait – mindig terített asztal várta sat. Odette elvitte őket (Bergotte-tal együtt, akinek egyébként ez erősen siettette a halálát) az érdekesebb premierekre. Az urak beszéltek Swann-néről néhány társaságukbeli nőnek, akinek az érdeklődését még fel tudták kelteni az újdonságok. A hölgyek meg voltak győződve róla, hogy Odette, Bergotte bizalmasa, többé-kevésbé közreműködött a műveiben, és százszor intelligensebbnek gondolták a Saint-Germain negyed legfigyelemreméltóbb asszonyainál, mégpedig ugyanazon okból, amiért minden politikai reménységüket az olyan vérbeli republikánusokba vetették, mint Doumer és Deschanel, ellenben Franciaország hanyatlását jövendőlték, ha a hon Charette- meg Doudeauville-féle monarchistákra, kedves vacsoravendégeikre bízatra. Odette felemelkedését biztosabbá és gyorsabbá tette, hogy megőrizte önmérsékletét, a nagyközönség viszont, mely leginkább a *Gaulois* társasági rovatából tájékozódik egy-egy szalon dicsősége vagy hanyatlása felől, sokáig nem is gyanította, így hát valóságos drámai fordulat volt, amikor egy szép napon, Párizs egyik legelegánsabb színházában, Bergotte valamelyik darabjának jótékony célú nyilvános főpróbáján a szerző középpáholyában Swann-né oldalán megjelent Marsantes grófné és az a dáma, aki (a dicsőségtől elhalmozott és eltelt Oriane de Guermantes fényének halványultával) a legjobb úton volt afelé, hogy ko-

rának nagyasszonya, királynője legyen: Molé grófné. „Nem is sejtettük, hogy emelkedik a csillaga – mondták sokan Odette-ról, amikor meglátták Molé grófnét a páholyában –, és tessék, már ott van legfölül.” Így hát Swann-né könnyen azt hihette, hogy sznobizmusból közeledem a lányához. Odette a tündöklő barátnői társaságában is feszült figyelemmel követte az előadást, mintha csupán a darab kedvéért jött volna el, ahogy annak idején is csak egészségi okokból, testedzésből sétált a Bois sugárúton. Azok az urak, akik egykor alig is vetettek ügyet rá, most ott nyüzsögtek, mindenkit zavarva, a páholya körül, hódolattal a kezébe csimpaszkodva, hogy csodálatra méltó társasága közelébe jussanak. És ő, még mindig inkább kedves, mint ironikus mosollyal, türelmesen válaszgatott a kérdéseikre, több lelki nyugalmat mutatva, mintsem várható lett volna, és talán nem is őszintétlenül, hiszen nyilvános megmutatkozása csak egy diszkrétén titkolt régi meghittség kései felmutatása volt. A tekinteteket magára vonzó három hölgy mögött ott volt Bergotte, s mellette Agrigente herceg, Louis de Turenne gróf és Bréauté márkí. És érthető, ha mindenhol szívesen látott férfiak, akik további emelkedést már csak attól várhattak, ha az eredetiséget keresik, azzal vélték igazolni kiválóságukat, hogy körülrongtak egy magas szellem hírében álló úrasszonyt, akinek a társaságában számíthattak megismerkedhetni az összes divatos színpadi szerzőkkel és írókkal, és ez sokkal izgatóbb és életesebb volt nekik, mint a Marie de Guermentes estélyei, amelyek hosszú évek óta program és új vonzerő nélkül követték egymást, olyasféleképpen, ahogy azt fentebb hosszán elbeszéltek. Abban az előkelő világban, a Guermentes-ék világában, amelytől egy kicsit elfordult az érdeklődés, nem öltötték szórakoztató közzjátékok formáját az új szellemi divatok, mint a Swann-né számára írt Bergotte-jelenetekben vagy azokon a Verdurinnénél tartott összejöveteleken (a Közjóléti Bizottság ülései lehettek hasonlatosak, csak akkor még nem volt Dreyfus-ügy), amelyekre eljárt Picquart, Clemenceau, Zola, Reinach és Labori is.

Gilberte is javította az anyja helyzetét, mivel Swann egyik nagybátyja majdnem nyolcvanmilliót hagyott a lányra, s ez már a Saint-Germain negyed érdeklődését is felkeltette iránta. Az érem másik oldala, hogy a – különben halálos beteg – Swann Dreyfus-párti nézeteket vallott, de még az sem ártott a feleségének, sőt használt. Nem ártott neki, mert híre terjedt: „A férfi szenilis, bolond, nem kell törődni vele, csak az asszony számít, ő pedig elbűvölő.” Swann Dreyfus-pártisága egyenesen használt Odette-nak. Magára hagyatva megeshetett volna, hogy megkörmökezzék némely divatos hölgyeket, ami akár végzetes is lehetett volna. Így viszont, hogy magával hurcolta a férjét a Saint-Germain negyedbeli vacsorákra, Swann mogorván meghúzódott a sarokban, de ha látta, hogy valamely nemzeti érzelmű hölgynek akarják bemutatni a feleségét, nem zavartatva magát fennhangon rászólt: – Ejnye, Odette, magának elment az esze. Nyughasson már, nagyon kérem. Ízetlen dolog volna magától, ha antiszemitákkal ismerkedne. Megtiltom. – Az előkelőségek, akiknek mindenki keresi a kegyeit, nincsenek se ilyen öntudathoz, se ekkora modortalansághoz szokva. Életükben először találkoztak valakivel, aki „többnek” képzelet magát náluk. Híre terjedt Swann zsémbelésének, és csak úgy áradtak a vizitkártyák Odette-hoz. És amikor ő ment látogatóba Arpajonnéhoz, kíváncsi rokonszenv vette körül. – Ugye, nem bánja, hogy bemutattam magának? – mondta Arpajonné. – Nagyon kedves teremtés. Marie de Marsantes ismertetett össze velem. – Ugyan, dehogyan, ellenkezőleg. Úgy hírlík, rendkívül intelligens asszony, és csakugyan elbűvölő. Sőt szívesen találkozni is velem, megadná a címét? – Arpajonné azt mondta Swann-nénak, hogy nagyszerűen érezte magát nála két nap előtt, és a kedvéért örömezt lemondott Saint-Euverte márkinőről. És ez igaz is volt, mert Swann-nét választani egyet jelentett azzal, hogy valaki intelligensnek mutatja

magát, olyasképpen, ahogy inkább koncertre megy el, mint egy teadélutánra. De amikor Saint-Euverte-né ment el Arpajonnéhoz, és Odette-ot is ott találta, minthogy Saint-Euverte-né nagyon sznob volt, és Arpajonné, bár magas lóról beszélt vele, nem akart kimaradni a fogadásairól, Arpajonné nem mutatta be Odette-ot, hogy a márkinő ne tudja, kivel van dolga. A márkinő úgy gondolván, hogy bizonyára egy hercegnő, akit azért nem ismer, mert nemigen jár társaságba, tovább maradt, mint tervezte, közvetve bekapcsolódott az Odette-tal való társalgásba, de Arpajonné nem kegyelmezett. És amikor Saint-Euverte-né, legyőzve, távozott, a ház asszonya azt mondta Odette-nak: – Azért nem mutattam be magát, mert nem szeretünk elmenni hozzá, ő viszont mindenkit meghív, akit ér, nem tudta volna lerázni. – Ó, nem tesz semmit – mondta némi sajnálattal Odette. De jól megjegyezte, hogy Saint-Euverte-né szalonja nem vonzó, ami bizonyos mértékig igaz is volt, s ebből azt a következtetést vonta le, hogy az ő helyzete sokkal jobb, mint a Saint-Euverte-néé, akinek pedig nagy híre van, őneki, Odette-nak pedig még semmilyen.

Ezt azonban nem vette számításba, és bár Oriane de Guermantes barátnéi mind jó viszonyban voltak Arpajonnéval, amikor emez meghívta Swann-nét, Odette aggályosan azt mondta: – Elmegyek Arpajonnéhoz, de félek, hogy érdektelen nőszemélynek találunk, s ez zavarna Guermantes hercegnő miatt. – (Egyébként nem ismerte Oriane-t.) A nagyvilági urak úgy gondolták, hogy Swann-né azért ismer kevés előkelőséget, mert nyilván fennköltebb az érdeklődése, alkalmasint nagy zeneértő, és elmenni a házába olyasféle külön rangot ad, mintha egy herceg még a természettudományok doktora is. A jelentéktelen nők viszont ellentétes okból vonzódtak Odette-hoz: megtudva, hogy Colonne-koncertekre jár, és wagneriánusnak vallja magát, arra a következtetésre jutottak, hogy „nagy huncut” lehet, és erőt feltámadt a vágyuk, hogy megismerkedjenek vele. De bizonytalanok lévén a tulajdon helyzetük felől, félték, hogy ártanak a jó hírüknek, ha nyilvánosan kimutatják Odette-tal való ismeretségüket, és ha meglátták Odette-ot egy jótékony célú hangversenyen, elfordították a fejüket, mert elképzelhetetlennek tartották, hogy Rochechouart-né szeme láttára köszöntsenek egy olyan asszonyt, aki képes volt elmenni Bayreuthba (értsd: elkövetni egy ilyen csínyt).

Vendégségben mindenki megváltozott. A tündéri hölgyek átváltozásáról most nem beszélve: Bréauté márki, minthogy az általában ott nyüzsgő emberek távolléte miatt hirtelen rávetült a fény, elégedettségtől sugárzó képpel, amiért eljött a Swann-né szalonjába, ami olyan, mintha egy estélyen való részvétel helyett pápaszemet öltve bezárkózna a *Revue des Deux Mondes*-ot olvasgatni, s mintha egy titkos szertartás részese volna, maga Bréauté márki is más embernek látszott. Sokért nem adtam volna, ha láthatom, hogy mivé alakul Montmorency-Luxembourg hercegnő ebben az új környezetben. De ő afféle személyiség volt, akinek nem lehetett bemutatni Odette-ot. Montmorency-né, aki sokkal több jóindulattal viseltetett Oriane iránt, mint Oriane öiránta, igencsak meglepett, amikor azt mondta Guermantes-néről: – Eszes emberekkel veszi körül magát, mindenki kedveli, azt hiszem, hogy ha egy kicsivel több kitartás van benne, sikerült volna szalont alakítania. Az az igazság, hogy nem nagyon törekedett rá, igaza is van, anélkül is jól érzi magát, mindenki az ő kegyeit keresi. – Hát ha Oriane de Guermantes-nak nincsen „szalonja”, akkor mi a „szalon” egyáltalán? De nem csodálkoztam jobban e szavak hallatára, mint Oriane, amikor megmondtam neki, hogy szívesen járok Montmorency hercegnéhez. Oriane-nak az volt a véleménye róla, hogy egy vén hülye. – Én persze kénytelen vagyok elmenni hozzá – mondta –, elvégre a nagynéném. De maga! Még csak kellemes embereket se tud odavonzani. – Guermantes-

né nem vette figyelembe, hogy engem hidegen hagynak a kellemes emberek, és ha azt mondja: „Arpajon-szalon”, egy sárga lepke jelenik meg a szemem előtt, ha pedig azt: „Swann-szalon” (Swann-né télen hat és hét között fogadott), egy fekete lepke, amelynek szárnyán hó csillog. Azt még csak bocsánatosnak tartotta, hogy eljárók, amit ő nem tehet meg, Swann-né szalonjába (amely nem is szalon), hiszen oda „elmés emberek” járnak. De Montmorencyné! Ha már „produkáltam volna” valami közfigyelmet keltőt, Oriane azt a tanulságot vonja le, hogy a tehetség együtt járhat némi sznob-sággal. És ami végképp kiábrándította: bevallottam, hogy nem azért járok Montmorencynéhoz (mint ő gondolta), hogy „jegyzeteljek” és „tanulmányozzam a környezetét”. Guermantes-né egyébként nem tévedett nagyobb, mint azok a nagyvilági életet élő regényírók, akik könyörtelenül – és kívülről – elemzik egy sznob vagy annak tartott személy cselekedeteit, de sosem képzelik magukat a helyébe, s ráadásul olyan korban teszik ezt, amikor valóságos társadalmi tavasz nyílik a képzeletben. Különben magam sem tudtam pontosan, hányadán állok, miért olyan öröm Montmorencynéhoz mennem. A Saint-Germain negyedben lakott, egy ódon hajlékban, ahol több kis kerti lak is volt. A kapuboltív alatt egy aprócska szobor (állítólag Falconet műve) forrást ábrázolt, és csakugyan nedvesség szivárgott belőle. Egy kicsit odább a bánattól vagy neuraszténiától vagy fejfájástól vagy náthától mindig vörös szemű házmesterné sosem válaszolt az embernek, csak bizonytalanul intett, hogy igen, a hercegné otthon van, és néhány csepp hullott a pillájáról a nefelejcsfőzettel teli csészébe. Örömet szerzett a kis szobor látása, mert egy gipsz kertészalakra emlékeztetett, amely egy combrayi kertben álldogált, de még sokkal nagyobb örömet a nyirkos lépcsőház, mely olyan visszhangosan kongott, mint némely régi fürdő, az előszoba, ahol nagy, kék vázában cinerária virult – kékben a kék –, és főleg a csengő csilingelése, mely pontosan olyan volt, mint ami az Eulalie szobácskájában szólt. Ez a csengőszó végsőképp fokozta lelkesültségemet, de méltatlannak találtam, hogy elmagyarazzam Montmorency hercegnének, így hát a hölgy mindig elragadtatottnak látott, és meg nem fejthette, hogy miért.

(Folytatása következik.)

VAS ISTVÁN „OSTROMNAPLÓ”-JA ELÉ

Vas István hagyatékának (Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár) rendezése közben került elő az az ostromnapló, melyet szerzője 1944. december 3-tól 1945. március 16-ig csaknem folyamatosan vezetett. A közönséges vonalas iskolai spirálfüzetbe kék színű tintával írt naplót Vas István később le is gépelte – vélhetően közlési szándékkal –, de már kihagyások-

kal, változtatásokkal, elhagyva a keltezéseket. Az eredeti, kézzel írt változatot tartjuk értékesebbnek. 1944 decemberének elején az Otlíkéknál menedéket találó Vas István nem tudhatta, meddig folytathatja feljegyzéseit a spirálfüzetbe; amit írt, csakis magának írta, rendkívüli körülmények hatására és megörökítésére, nem gondolt az utókor tetszésére vagy helyte-